

K. VOSYLYTĖ

BENDRIEJI LYGINAMŲJŲ FRAZEOLIZMŲ BRUOŽAI IR KATEGORINIAI POŽYMAI

§ 1. Lietuvių kalboje, kaip ir kitose kalbose, vartojama nemaža tradicinių palyginimų, pvz.: (ryja) *kaip aitvaras pakulas*; (girtas) *kaip dūmas*; (niurzga) *kaip katinas, uodegą laužomas*; (prikibo) *kaip smala prie tekinių* ir kt. Ypač jų gausu liaudies šnekamojoje kalboje. Tačiau ilgą laiką lietuvių ir kitų kalbų pastovūs palyginimai nesusilaukė pakankamo frazeologų dėmesio. Sakysime, 1965 m. pateiktoje frazeologijos tyrinėjimų bibliografijoje¹ apie lyginamuosius frazeologizmus tėra nurodyta apie dešimtį straipsnelių, kurių daugumas parašyti 1964 m. Taigi maždaug tik nuo to laiko mūsų šalyje kiek plačiau susidomėta lyginamaisiais frazeologizmais, pabrėžiama jų tyrinėjimo svarba. Pavienių straipsnių, kuriuose tarp kitų frazeologizmų arba palyginimų užsimenama apie lyginamuosius frazeologizmus, pasitaikė ir kiek anksčiau². Išsamių studijų apie lyginamuosius frazeologizmus beveik nėra iki šiol, tačiau atskiruose straipsniuose ar bendresnio pobūdžio darbuose pastovūs palyginimai jau neabejotinai laikomi atskiru frazeologinių junginių tipu³. Čia nagrinėjami ir kai kurie lyginamųjų frazeologizmų teorijos klausimai.

Stokojant teorinių apibendrinimų, nenuosekliai lyginamieji frazeologizmai buvo traukiami ir į žodynus. Nuosekliau juos pradėta pateikti žodynuose tik pastaraisiais metais, pvz., S. Skorupkos „Lenkų kalbos frazeologiniame žodyne“⁴, „Rusų kalbos frazeologiniame žodyne“⁵, „Lietuvių kalbos žodyno“ paskutiniuose tomuose ir kt. Vis dėlto, kol lyginamieji frazeologizmai nėra išsamiau nagrinėti, nuolat susiduriama su jų pateikimo bei interpretavimo sunkumais praktiniame žodyno darbe.

§ 2. Lyginamieji frazeologizmai – tam tikra palyginimų rūšis. Palyginimas yra stilistinė priemonė, vartojama vienam daiktui ar reiškiniui sugretinti ar paly-

¹ Ройзензон Л. И., Пеклер М. А. Материалы к общей библиографии по вопросам фразеологии. — Вопросы фразеологии (Труды Самаркандского гос. у-та им. А. Навои). Ташкент, 1965, с. 176–177.

² Мальшакова Н. Т. Сравнительные обороты с союзом „как“. — Русский язык в школе, 1953, № 6, с. 16–18. Орлова Л. В. Особенности синтаксического употребления неразложимых словосочетаний, обладающих свойствами наречия. — Уч. зап. Московск. пед. ин-та им. Ленина, 1954, т. 75, вып. 4, с. 23–49 ir kt.

³ Кунин А. В. Фразеология современного английского языка. — М., 1972, с. 142–166. Чернышева И. И. Фразеология современного немецкого языка. — М., 1970, с. 48–59. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка. — М., 1969, с. 115–116 ir kt.

⁴ Skorupka S. Słownik frazeologiczny języka polskiego. — Warszawa, 1967–1968, t. I–II.

⁵ Фразеологический словарь русского языка. — М., 1967.

ginti su kitu, norint pabrėžti, išskirti, išryškinti ar patikslinti kurį nors bruožą ar požymį. Taikliai pavartotas palyginimas suteikia kalbai vaizdingumo, raiškumo ir emociingumo, padeda aforistiškai išreikšti mintį, kartais atstoja platų aprašymą. Tačiau toli gražu ne visi palyginimai yra frazeologizmai. Todėl ir svarbu išsiaiškinti esminius skirtumus tarp lyginamųjų frazeologizmų ir kitų palyginimų, t.y. nustatyti lyginamųjų frazeologizmų kategorinius požymius.

Frazeologizmų svarbiausiųjų požymių klausimu esama įvairiausių nuomonių. Kai kurie frazeologizmų apibrėžimo kriterijai nėra diferenciniai, visuotiniai, pvz.: metaforiškumas, frazeologizmo reikšmės ekvivalentiškumas žodžio reikšmei, pažodinio vertimo į kitas kalbas negalimumas ir kt. Kartais vienas kuris nors kategorinis požymis yra suabsoliutinamas, laikomas vieninteliu. Pastaruoju metu kai kurie frazeologai visų struktūrinių frazeologizmų tipų pagrindiniais požymiais, skiriančiais juos nuo laisvųjų žodžių junginių, laiko pastovumą bei atkuriamumą kalbos procese. Frazeologizmų pastovumas paprastai suprantamas kompleksiskai, t.y. leksinės sudėties, gramatinės sandaros ir apibendrintos leksinės reikšmės stabilumas⁶. Mums aktualu, ar turi šiuos požymius lyginamieji frazeologizmai ir ar jų pakanka, išskiriant lyginamuosius frazeologizmus iš kitų palyginimų.

§ 3. Lyginamieji frazeologizmai susideda iš lyginamojo jungtuko ir vieno ar kelių visada tų pačių žodžių, dažniausiai išsidėsčiusių pastovia tvarka. Pavyzdžiui:

kaip (lyg) bestrėnis prie varškės „labai lėtai, pamažu (slenka, eina)“: *Ko taip sliūkinį kaip bestrėnis prie varškės?* Pjv⁷. *Slenka lyg bestrėnis prie varškės* Vrb.

kaip boba ropėse „negražiai, išsiplėtęs (sėdi, stovi)“: *Sėdi kaip boba ropėse* Rm, Lš, PPr 414. *Ko sėdi kai boba ropės?* Škn. *Stovi kaip boba ropės* Pn.

kaip brauktuvė „labai (plonas, liesas – apie žmogų ar gyvulį)“: *Laiba mergiotė kai brauktuvė* Ds. *Karvės kūdos kaip brauktuvės* Ds.

Pavyzdžiai rodo, kad šie palyginimai yra fiksuotos leksinės sudėties. Laisvi palyginimai neturi fiksuotos leksinės sudėties, nes jie kiekvienu atveju yra kuriami iš kitų tam tikros leksinės reikšmės žodžių.

Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad kai kurių lyginamųjų frazeologizmų, pvz., *kaip karvelis vaikų* || *it balandis vaikų* „labai (dejuoja, aimanuoja)“; *kaip Grigo bitės* || *kaip Čiužo bitės* || *kaip kūmo bitės* || *kaip Samuolio bitės* || *kaip žydo bitės* „visiškai (išnyko, iškriko, išsklido)“; *kaip devintas vanduo nuo kisieliaus* || *kaip trečias vanduo nuo kisieliaus* „tolimas (giminė)“ ir pan., leksinių komponentų įvairavimas paneigia leksinės sudėties pastovumą. Tačiau šių panašios sudėties su įvairuojančiu leksiniu komponentu frazeologizmų leksinė sudėtis taip pat yra nusistovėjusi. Įvairuojantys leksiniai komponentai, kaip pažymi I. Černyševa⁸, nėra kuriami kiekvieną kartą iš naujo, o yra atkuriami iš atminties,

⁶ Panašiai frazeologizmų pastovumą traktuoja, pvz., N. Šanskis ir A. Kuninas. (Žр. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка. — М., 1969, с. 24–45. Кунин А. В. Фразеология современного английского языка. — М., 1972, с. 6–8).

⁷ Sutrumpinimai kaip „Lietuvių kalbos žodyne“.

⁸ Чернышева И. И. Явление синонимии и полисемии в фразеологии немецкого языка. — В кн.: Иностранные языки в школе. М., 1960, № 6, с. 100–107.

kas tik patvirtina frazeologizmų sudėties stabilumą. Tokie lyginamieji frazeologizmai paprastai turi bent minimalių prasminių skirtumų, todėl jie vienas kito atžvilgiu yra savarankiški ir kalboje egzistuoja paraleliškai, šiuo atveju tarpusavyje sudarydami sinonimiškus santykius, pvz.:

kaip (it) karvelis [balandis] vaikų: Nedejuok kaip karvelis vaikų B. Graudžias kai karvelis vaikų Ds. Neaimanuok kaip karvelis vaikų Lnkv. Nevaivok kaip karvelis vaikų Užp. Dejuoja it balandis vaikų Sim.

kaip devintas [trečias] vanduo nuo kisieliaus (nuo kisielio): Toks jis man giminė, kaip devintas vanduo nuo kisieliaus Rm. Toks giminė tau, kaip devintas vanduo nuo kisielio Vel. Kokios čia be giminės – kaip trečias vanduo nuo kisieliaus Ps.

Tačiau jei minėtų ar kitų lyginamųjų frazeologizmų bent vieną leksinį komponentą pakeisime savo nuožiūra nors ir artimos reikšmės žodžiu (pvz., *kaip devintas vanduo nuo sviesto*), palyginimas prarastų leksinės sudėties stabilumą ir virstų paprastu lyginamuoju posakiu.

Taigi aiškiai apibrėžtas lyginamųjų frazeologizmų leksinės sudėties įvairavimas negriauna jos stabilumo. Ir, priešingai, neapibrėžtas leksinių komponentų įvairavimas prieštarauja frazeologizmų leksinės sudėties pastovumui.

Lyginamieji frazeologizmai kartais įvairuoja tarnybiniais žodžiais, pvz., lyginamuoju jungtuku *kaip (it) yla iš maišo*, arba pilnareikšmio komponento formaliomis variacijomis, pvz., fonetinėmis: *kaip aketė (eketė); kaip bulvė (bulbė); kaip meleta (malata, maleta)*. Tačiau tarnybinių žodžių ir pilnareikšmių komponentų formalios variacijos visiškai neturi įtakos lyginamųjų frazeologizmų semantikai, nes iš esmės jų leksinė sudėtis išlieka nepakitusi. Minėtos variacijos paprastai atspindi tik lyginamųjų frazeologizmų vartosenos sferą ir laikytinos frazeologizmų struktūriniais variantais.

§ 4. Lyginamieji frazeologizmai yra pastovios ne tikta leksinės sudėties, bet ir gramatinės sandaros, t.y. frazeologizmas paprastai išlaiko vienodą tam tikrų gramatinių kategorijų ir dažniausiai morfologinių formų sudėtį, pvz.:

kaip be druskos „niekus, tuščiai (kalba, tauškia ir pan.)“: Kalba kaip be druskos Lkš. Tai kad jis toks niekatauška, šneka kaip be druskos Sml.

kaip sveikam ligą „kantriai, labai (siūlo, įkalbinėja)“: Išneko kaip sveikam ligą Vdžg. Įsiūlė ir man kaip sveikam ligą Sdk. Prikalbėjo kaip sveikam ligą Ds. Ir įrokavo kai sveikam ligą K. Būg.

kaip mekena „labai (riebus – apie žmogų)“: Nusirijus kaip mekena, pati save nepasivaldo Užp. Šitas gi kaip mekena riebus Km.

kaip be nagų „sunku (be ko); niekam tikęs (kas be ko svarbaus)“: Be peilio kaip be nagų Rk. Gaspadinė be kačergų tai kaip be nagų Užp. Pamačiau žmonių, pasaulio, supratau, kad be mokslo – kaip be nagų A. Vien.

Kaip matyti iš pavyzdžių, šie frazeologizmai turi pastovią gramatinę sandarą. Be lyginamojo jungtuko, jie yra tokios nusistovėjusios gramatinės sudėties: frazeologizmas *kaip be druskos* visada susideda iš tam tikros leksinės reikšmės daiktavardžio vienaskaitos kilmininko su prielinksniu, *kaip sveikam ligą* – būdvardžio vienaskaitos naudininko ir daiktavardžio vienaskaitos galininko, *kaip mekena* –

tik iš daiktavardžio vienaskaitos vardininko ir *kaip be nagų* — iš daiktavardžio daugiskaitos kilmininko su prielinksniu.

Lyginamieji frazeologizmai beveik visada susideda iš tų pačių kategorijų žodžių, tačiau neretai varijuoja jų morfologinės formos, pvz.: *kaip akėčių (akėčioj) balžienas*; *kaip du medu (medai)*; *kaip į varpą (varpan) muša*; *kaip ant kūjokų (su kūjokais)*.

Formalios frazeologizmų struktūros variacijos taip pat yra pastovios ir ribotos, todėl iš esmės nepaneigia frazeologizmų gramatinės sandaros stabilumo. Be to, jos neturi įtakos lyginamojo frazeologizmo semantikai. Todėl tokie varijuojantys palyginimai laikytini to paties frazeologizmo struktūriniais variantais, o ne savarankiškais frazeologizmais.

Tačiau lyginamojo frazeologizmo pagrindinės formos komponentų formalias variacijas reikia skirti nuo frazeologizme esančių žodžių kaitomų formų įvairumo, kurį lemia skirtingi sintaksiniai santykiai su paties frazeologizmo ar jo aplinkos žodžiais, pvz.:

kaip giltinės nešamas: *Paskui jo parspietė kaip giltinės nešamas ir gizelis Grg. Ilkė kaip giltinės nešami Mc.*

Antrajame sakinyje *nešami* yra frazeologizmo komponento *nešamas* kaitomoji forma, taigi nėra variantinė.

Arba frazeologizmo *lyg prisvilęs* komponentas *prisvilęs* sakinyje turi kaitomąją formą *prisvilusiam*, pvz.: *Jie viską padarytų taip pat, o jis turėtų laiko pailsėti, nereikėtų lakstyti lyg prisvilusiam LzP.*

§ 5. Lyginamiesiems frazeologizmams, skirtingai nuo laisvų palyginimų, būdinga apibendrinta (abstrahuota) semantika, kuri paprastai nepriklauso nuo jų sudarančių žodžių leksinės reikšmės. Sakysime, vartojant lyginamuosius frazeologizmus, pvz., (gyvena) *kaip inkstas taukuose*; (rėkia) *kaip pjaunamas*; („greitas“) *kaip apatinė girnų pusė*; (prikibo) *kaip smala prie tekinio*; (išgveręs) *kaip sena stebulė*, nesigilinama į atskirų palyginimo žodžių reikšmę, palyginimo reikšmė yra suvokiama apibendrintai. Šie palyginimai savo reikšme pasidaro artimi būdo prieveiksmiams. Vartojant frazeologizmą (gyvena) *kaip inkstas taukuose*, suvokiama, kad „labai gerai (gyvena)“, (rėkia) *kaip pjaunamas*, — kad „labai smarkiai (rėkia)“, („greitas“) *kaip apatinė girnų pusė*, — kad „labai („greitas“), t.y. negreitas, nevikrus“, (prikibo) *kaip smala prie tekinio*, — kad „labai (prikibo)“.

Kad paprastas palyginimas įgytų apibendrintą reikšmę, t.y. virstų frazeologizmu, būtina ilgalaikė, istoriškai nusistovėjusi jų vartoseną.

Kaip minėjome, kiekvieno palyginimo semantinį pamatą ir funkciją sudaro sugretinimas ar palyginimas vieno reiškinių ar daikto su kitu, norint pabrėžti, išskirti, patikslinti kurį nors bruožą ar požymį. Dviejų reiškinių ar daiktų sugretinimas paprastai esti motyvuotas. Palyginimai, kurių esti glaudžiausi ir aktualiausi prasminiai kontaktai su kontekstu, imami dažnai kartoti bei atkurti panašiose ar vienodose situacijose. Dėl to ilgainiui nusistovi ne tik palyginimo leksinė sudėtis bei gramatinė sandara, bet keičiasi ir jo reikšmės pobūdis. Dėl palyginimo leksinės aplinkos pastovumo ir vartojimo dažnumo kalbančiojo ar klausančiojo dėmesys sutelkiamas į apibendrintą, abstrahuotą palyginimo reikšmę, o konkreti, motyvu-

ta reikšmė pasitraukia į antrą vietą⁹. Palyginimo ir aplinkos kontaktams ilgainiui vis stiprėjant, palyginimas tarsi prisitvirtina prie aplinkos, įgydamas apibendrintą frazeologinę reikšmę.

Nors frazeologizmų leksinė reikšmė yra apibendrinta, tačiau daugeliu atvejų galima įžiūrėti tam tikrą motyvuotumą tarp aplinkos ir palyginimo. Palyginimo ir aplinkos ryšiai paprastai esti pagrįsti semantiškai, žymiai rečiau garsiniu sąskambiu ar kitais motyvais. Palyginimo ir aplinkos semantiniai ryšiai dažniausiai esti tokie:

a) Aplinkos ir lyginamojo frazeologizmo turinys santykiauja tiesiogiai, t.y. jų žymimi daiktai ar reiškiniai gretinami ar lyginami vienas su kitu tiesiogine (leksiniu požiūriu) reikšme. Pvz.: (tyli) *kaip begys* (t.y. nebylys); (kalba, švapa) *kaip boba be dantų*; (šaltas – ppr. apie rankas) *kaip ledinis*; (mato) *kaip per miglas*.

b) Aplinkos ir palyginimo turinys santykiauja kaip tiesioginė reikšmė su perkeltine, t.y. aplinka turi tiesioginę, o palyginimas – perkeltinę (metaforišką, ironišką ir pan.) reikšmę. Pvz.: (sėdi, stovi) *kaip (lyg) ant adatų*; (pilnas, sklidinas – apie indą, patalpą) *kaip akis*; (baltas, išbalęs – apie žmogų) *kaip ašaka*; (šėlsta) *kaip avis be kepenų*; (aišku) *kaip ant delno*; (girtas) *kaip dūmas*; (kvailas) *kaip avies dvasia*; (išnyko, pranyko) *kaip kamparas be pipirų*; (ryja) *kaip pragaras*; (stovi) *kaip kuolą prarijęs*. Tokio motyvavimo lyginamųjų frazeologizmų yra daugiausia.

c) Aplinkos turinys su palyginimo turiniu santykiauja kaip perkeltinė reikšmė su tiesiogine, t.y. aplinkos žodis turi perkeltinę reikšmę, o palyginimas sudarytas, turint galvoje aplinkos tiesioginę reikšmę. Kitaip sakant, priešpriešinamos aplinkos perkeltinė ir palyginimo tiesioginė reikšmė. Pvz.: („matys, išvys“) *kaip savo ausis (ausį)*; (plepa, t.y. daug šneka) *kaip buza nedavirus*; („greitas, vikrus, smagus“) *kaip apatinė girnapusė (girnų pusė, girna)*; (mala, t.y. plepa) *kaip tuščios girnos*; (ploja, t.y. daug godžiai valgo) *kaip karosas su uodega*; (marma, t.y. tauškia) *kaip pelkė pervaziuota*; (tarška, barška, t.y. daug plepa, tauškia) *lyg sena skrandą*; (loja, t.y. plepa) *kaip šuva išabotas*.

Atskirą grupę sudaro frazeologizmai, kuriuose aplinka ir palyginimas susiję bendrašakniais žodžiais, pvz.: (aušija, t.y. daug plepa) *kaip aušymas*; (bamba, t.y. daug niekus šneka) *lyg bambynė*; (tarška barška, t.y. tauškia) *kaip barškata*; (bėga) *kaip bėgūnėlis*; (breizoja, t.y. niekus kalba) *kaip breizūnas*; (burba) *kaip burbeklis (burbokas)*; (burzga, t.y. daug plepa) *kaip burzguoliokas*; (kemša, t.y. daug valgo) *kaip kemša*; (loja, t.y. daug plepa) *kaip lojynė (lojūgas)*; (turškia, t.y. daug niekus plepa) *kaip paturška*; (šūkauja, šaukolina) *kaip šaukolas*; (švarnoja, t.y. kvailai,

⁹ Plg. šiuo klausimu A. Fiodorovo nuomonę: „Привычное сравнение, часто используемое в речи при одних и тех же или сходных ситуациях, постепенно закрепляется в употреблении с одним и тем же близким по содержанию лексическим окружением. Постоянство лексического окружения такого сравнительного оборота и частота его употребления направляют внимание говорящего и слушателя главным образом на переносный (общий) элемент его содержания, т.е. на его предметную соотносительность. Образное же представление „присутствует“ в содержании таких оборотов на втором плане“ (Жг.: Федоров А. М. Об образовании фразеологических единиц языка из сравнительных оборотов речи. — В кн.: Актуальные проблемы лексикологии (тезисы докладов и обобщений Всесоюзной научной конференции 17–20 июня 1970 г.). Минск, 1970, с. 204–205).

niekus kalba) *kaip švarna be pamušalo* [be rankovės]; (zirzia, t.y. įkyriai, irzliai bamba, kalba) *kaip zirzla*.

Aplinka ir palyginimas kartais esti susiję garsiniu sąskambiu, yra rimuoti. Prasminiai ryšiai tarp šių palyginimų ir aplinkos gali būti labai silpni. Pvz.: (tiko, pritiko) *kaip Barbė* [Elzė] *prie Miko*; (nuliūdo) *kaip mūo bulvienės bliūdo*; (išėjo iš kalbos) *kaip iš maldos*; (žadas) *kaip žagas*.

Taigi apibendrinta (abstrahuota) leksinė reikšmė ir motyvuotų ryšių su aplinka nublankimas skiria lyginamąjį frazeologizmą nuo kitų palyginimų, kurių reikšmę su kontekstu sieja konkretus vaizdinis motyvavimas. Pvz., sakinyje *O paskui* [Pranelis] *suglemba, nuknerpia galvą kaip ir jo staininis už lango ...* (J. Balt) palyginimas *kaip ir jo staininis už lango* neturi apibendrintos, frazeologinės reikšmės ir su kontekstu susijęs konkrečia motyvacija: asmuo lyginamas su arkliu tam tikro veiksmo pamatu.

§ 6. Lyginamieji frazeologizmai nėra kiekvienu atveju iš naujo kuriami bendravimo procese, o vartojami iš atminties kaip kolektyvinės kūrybos formulės. Taigi jie yra tradiciniai ir tuo taip pat skiriasi nuo laisvų palyginimų, kuriuos galima laikyti situaciniais. Plg. dvi to paties autoriaus¹⁰ pavartotų palyginimų grupes:

a) *Ji visai nesidairė nei į didžiulį laikrodį ant sienos, mosuojantį švytuokle lyg arklio uodega, nei į savo bendradarbius* (p. 16). *Ši mintis – išvažiuoju – trenkė man į galvą kaip buomas, prilipo kaip šlapias rudens lapas, ir aš nebegalėjau niekur nuo jos pabėgti* (p. 150). *Nugaroje, kurią, tiesą sakant, aš ir temačiau, smagiai raitosi kaip pančiai sausi raumenys* (p. 107), *Gal, sakysi, aš nenorėjau vien gero? Kad gyvenimas būtų kaip sodas, kaip žydinti pieva, a?* (p. 46). *Dvi liepų eilės susipynusios šakomis, lyg sunertų rankų pirštai...* (p. 60).

b) *Tu gana piktai kažką aiškinai šalimais sėdėjusiai mergaitei kaip anglis juodais plaukais* (p. 31). *Aš sėdėjau lyg ant adatų, laukdamas, kada ji pagaliau ištars: ką gi, šiai dienai pakaks* (p. 17). *Lengva tau kalbėti, kai tavo tėvas... visas gyvenimas kaip ant delno ... ir visi tavo draugai ...* (p. 362). *Aš sustojau kaip įbestas; tarsi gavęs kuolą per pakaušį* (p. 168). *Ji dingo tarsi į vandenį, tarsi jos visai nebūtų Kaune* (p. 139). *Kambarys – kaip rankovė siauras ir tamsus, su vieninteliu langu į kiemą* (p. 135). *Nuo rytojaus dienos tavęs jau niekas nevadins tuo žodžiu, kurio tu bijojai kaip velnias kryžiaus...* (p. 419). *Aš buvau raudonas kaip vėžys; galbūt net raudonesnis, ir toks suglumęs, kad nedrįsau pakelti akių* (p. 160).

Pirmosios grupės palyginimai, pvz., lyg arklio uodega; kaip buomas; kaip šlapias rudens lapas; kaip pančiai ir kt., yra situaciniai, paties autoriaus sukurti iš atskirų žodžių. Antrosios grupės palyginimai, pvz., (juodas) kaip anglis; (sėdi) lyg ant adatų; (aišku) kaip ant delno; (sustojo) kaip įbestas ir kt., nėra paties autoriaus sukurti, o tik iš atminties kūrybiškai panaudoti. Tai pastovūs, kalboje nuolatos potencialiai egzistuojantys palyginimai. Tuo galima įsitikinti kad ir iš šių pavyzdžių:

kaip anglis „labai (tamsus, anglies spalvos, juodas – apie gyvas būtybes ir negyvus daiktus)“: *Galva juoda kaip anglis Lš. Pjauna dobilus, kaip anglis dobilai tie juodi Slm. Jo juodos kaip anglys akys degė narsumu ir su pasididžiavimu veizėjo aplinkui J. Bil.*

¹⁰ Bieliauskas A. Kauno romanas. – V., 1966.

kaip (lyg) ant adatų „labai neramiai (sėdi, stovi, guli)“: Visą laiką nerimsta, sėdi kaip ant adatų Jnš. Tvarsosi lyg ant adatų gulėtų Kt. Visi stovime kaip ant adatų, tos vyskupo karietos a nē balso Žem.

kaip ant delno „labai, viskas (aišku)“: Aišku kaip ant delno Ds. Ir aišku viskas kaip ant delno J. Balt. Nuo pradžios ligi galo buvo jam aišku kaip ant delno — tas ryšys negalimas, Paukštaičia už jo netekės Vaižg.

kaip (lyg) įbestas „vietoje, nejudėdamas (stovi; sustojo)“: Ko stovi kaip įbestas, traukis čia artyn An. Nei juda, nei kruta — kaip įbestas Pšl, Sim. Vos tik išėjęs iš miško, sustojau lyg įbestas: mūsų sodyboje trūko dviejų stogų rš.

§ 7. Pastovumas bei atkuriamumas kalbos procese, kaip minėjome, paprastai laikomi visų frazeologizmų pagrindiniais požymiais, skiriančiais juos nuo laisvųjų žodžių junginių. Tačiau šių požymių santykis ne visų kalbininkų vienodai traktuojamas. Sakysime, N. Šanskis¹¹ teigia, kad atkuriamumu paaiškinami visi kiti frazeologizmų požymiai, visų pirma leksinės sudėties, gramatinės sandaros ir apibendrintos leksinės reikšmės pastovumas. V. Telija¹² į pastovumo ir atkuriamumo santykį žiūri dvejopai: diachroniškai ir sinchroniškai. Diachronijos požiūriu frazeologizmų pastovumas esąs laisvųjų žodžių junginių atkartojimo bei atkuriamumo tradicijos rezultatas, o sinchronijos požiūriu atkuriamumas sąlygojamas frazeologizmų struktūros pastovumo. V. Telija svarbiausiu frazeologizmų pastovumo kriterijumi laiko ne tiek junginių nekintamumą, t.y. išorinius požymius, kiek tam tikrus struktūrinius ryšius, sąlygojančius frazeologizmų atkuriamumą. Taigi, kalbant apie frazeologizmų pastovumo ir atkuriamumo santykį, siūloma skirti diachroninį ir sinchroninį požiūrį.

§ 8. Kiekvienas kalbos sistemos elementas apibrėžiamas pagal jo santykius su kitais tos pačios sistemos elementais. Vadinasi, tik išoriniai frazeologizmų struktūriniai ryšiai įjungia juos į kalbos sistemą. Mums svarbu išsiaiškinti, kokie gi struktūriniai ryšiai lemia lyginamųjų frazeologizmų pastovumą ir atkuriamumą.

Lyginamieji frazeologizmai visada yra siejami su tam tikros semantinės grupės žodžiais. Pvz.: (kalba) *kaip glumo apimtas*; (vaitoja) *kaip dantį geliamas*; (gyvena) *kaip inkstas taukuose*; (girtas) *kaip maišas*; (gyvena) *kaip pelė po šluota*; (rėkia) *kaip pjaunamas*; („greitas“ — apie žmogų) *kaip apatinė girnų pusė*; (šypsosi) *kaip geležėlė radęs*; (prikibo) *kaip smala prie tekinio*; (išgveręs — apie žmogų) *kaip sena stebulė*; (kišasi) *kaip šlapias nedegęs*; (išgvero) *kaip beržo tvora*; (bijo) *kaip velnias kryžiaus*; (giriasi) *it višta, kiaušį padėjusi*; (greitas — apie žmogų ar gyvulį) *kaip žaibas*. Šie palyginimai turi pastovią apibrėžtos leksinės reikšmės ir gramatinės kategorijos žodžių aplinką. Apibrėžta aplinka kartu su palyginimu sudaro pastovią lyginamąją konstrukciją (pvz., *kalba kaip glumo apimtas*; *geltonas kaip auksas*; *vaitoja kaip dantį geliamas* ir kt.), kuri yra kalbos sistemos vienetas. Tik gramatiškai ir semantiškai apibrėžta lyginamųjų frazeologizmų aplinka įjungia juos į kalbos sistemą. Pastovūs lyginamojo frazeologizmo ryšiai su aplinka sąlygoja jų leksinės sudėties ir gramatinės sandaros pastovumą, apibendrintą leksinę reikšmę bei at-

¹¹ Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка. — М., 1969, с. 29.

¹² Телия В. Н. Что такое фразеология. — М., 1966, с. 61–64.

kuriamumą kalbos procese. Todėl lyginamųjų frazeologizmų pastovumo bei atkuriamumo kriterijumi laikysime gramatiškai ir semantiškai apibrėžtą aplinką¹³.

Sugretinkime palyginimą *kaip ant žarijų* dviejuose skirtinguose kontekstuose:

a) (strykčioja) *kaip ant žarijų*: *Aš eidavau strykčiodamas kaip ant žarijų* A. Biel.

b) (sėdi, stovi) *kaip ant žarijų*: *Stovėk dabar kaip ant žarijų* Ds. *Jo vieta labai nerami, visą laiką sėdi kaip ant žarijų* Jnš. *Sena Grigienė sėdėjo kaip ant žarijų, dailėsi čia į senį, čia į Eleną* V. Krėv. *Motina stovėjo prieš teisėjus kaip ant žarijų* A. Vien. *Margienė nebeišveria, ji sėdi kaip ant žarijų: žinoti, žinoti!* I. Simon.

Šiuose pavyzdžiuose tas pats palyginimas siejamas su dviem skirtingos semantikos veiksmažodžių grupėmis. Pirmuoju atveju palyginimo kontekstas nėra nusistovėjęs, palyginimo ir aplinkos santykiai nėra apibrėžti (determinuoti). Dėl to ir palyginimo reikšmė nėra apibendrinta (abstrahuota), o yra lygi atskirų žodžių reikšmių sumai, t.y. palyginimo reikšmė su aplinkos reikšme yra susijusi tik šiam atvejui pritaikyto motyvavimo pamatu. Taigi toks palyginimas neturi frazeologizmui būtino pastovumo, yra situacinis, todėl nelaikytinas frazeologizmu. Antrosios grupės palyginimas *kaip ant žarijų* turi apibrėžtą aplinką – veikmažodžius *sėdi, stovi*. Dėl šios priežasties palyginimas yra įgijęs abstrahuotą reikšmę „labai neramiai, nejaukiai, nekantriai (sėdi, stovi)“, o motyvuoti ryšiai su aplinka yra nublankę. Vadinasi, antrosios grupės palyginimas laikytinas frazeologizmu.

Palyginimas *kaip (tarytum) gyvas* taip pat funkcionuoja įvairiuose kontekstuose:

a) (raitosi, juda) *kaip (tarytum) gyvas*: *Replėmis sugniaužtas trikojis raitėsi tarytum gyvas* J. Balt. *Tos bangos juda kaip gyvos, plečiasi į abi šalis, lekia paskui vieną kitą* J. Bil.

b) (prisimena ką, stovi atmintyje, akyse kas) *kaip gyvas*: *Kiekvienas ją prisiminė kaip gyvą – smarkią darbininkę, linksmą dainininkę, visiems paslaugią ir mielą* V. Myk-Put. *Jo atmintyje kaip gyvas atgimė visas susirinkimas* J. Balt. *Ir ne vien kalnas, bet ir daugelis kitų vietų išlikę kaip gyvi* P. Cvir. *Aš einu pro milžinkapi, ir nors nieko nežinau, negirdėjau apie jį, bet jo praeitis kaip gyva stovi akyse* V. Krėv.

Ir šiuo atveju aplinka diferencijuoja paprastą situacinį palyginimą ir frazeologizmą. Pirmosios grupės palyginimai yra susieti su veiksmažodžiais *juda, raitosi* aiškiais prasiminiais motyvais, palyginimų leksinė reikšmė nėra apibendrinta, t.y. ne frazeologinė. Čia tiesiog norėta pasakyti, kad trikojis ir bangos raitosi ar juda lyg būtų gyvi. Kadangi aplinka nėra griežtai determinuota, tai ir palyginimas nelaikytinas frazeologizmu. Antrosios grupės palyginimų aplinka yra apibrėžta gramatiškai ir semantiškai, palyginimas įgijęs apibendrintą reikšmę „labai ryškiai, aiškiai (prisimena ką, stovi atmintyje, akyse kas)“.

¹³ Kalbinių elementų analizė pagal jų aplinką turi jau senas tradicijas. Šiuo klausimu mažiau ar daugiau domėjosi ir daugelis leksikologų bei leksikografų. Frazeologijoje aplinkos klausimus epizodiškai yra lietę L. Roizenzonas ir J. Avaliani, V. Archangelskis, V. Žukovas ir kt. Tyrinėjimų pagal aplinką leksikografijoje ir frazeologijoje istoriją gana išsamiai yra nušvietęs M. Tagijevs monografijoje „Глагольная фразеология современного русского языка“ [Бакы, 1966]. Aplinką jis laiko svarbiausiu frazeologizmų struktūrinės analizės kriterijumi, kuriuo remdamasis pateikia struktūrinę rusų kalbos veiksmažodinės frazeologijos analizę.

Paminėsime dar vieną atvejį, kada aplinka padeda skirti frazeologizmą nuo paprasto palyginimo. Palyginimą *kaip (lyg) pelės uodega* randame tokiuose kontekstuose:

a) *Kai ji šypsosi, tai jos nosies galiukas tuoj imdavo virpėti lyg pelės uodegytė* J. Balt.

b) *Apsusę visi plaukai kai pelės uodega* Švnč.

Pirmajame sakinyje palyginimas yra susietas su veiksmožodžiu *virpa*, kuris nei gramatiškai, nei semantiškai nėra apibrėžtas. Palyginimas ir veiksmožodis yra susieti konkretaus vaizdinio motyvavimo pamatu, todėl ir palyginimo reikšmė nėra apibendrinta. Tą patį palyginimą visiškai įmanoma susieti ir su kitais žodžiais, kurie tik su palyginimu gali turėti motyvuotus ryšius, pvz., su būdvardžiais *smailas*, *trumpas* kas ir kt. Tačiau frazeologizmais laikytini tik tie palyginimai, kurie turi apibrėžtą aplinką ir apibendrintą leksinę reikšmę, kaip šiuo atveju yra antrajame sakinyje. Čia palyginimas turi apibrėžtą aplinką *apsusę* (apie plaukus) ir apibendrintą, frazeologinę reikšmę „labai (apsusę, nutriusę – apie plaukus, kasas)“. Šis frazeologizmas turi ir sinonimų, kurie skiriasi tik vienu komponentu:

kaip žiurkės [žvynės] uodega „labai nususę, nutriusę – apie plaukus, kasas“: *Mano buvo stora čiupra, tik daba kai žiurkės uodega* Jnš. *Ką te benešioja tokias kasas – kaip žvynės uodegos* Slim.

§ 9. Kadangi nuo gramatiškai ir semantiškai apibrėžtos aplinkos priklauso lyginamųjų frazeologizmų pastovumas bei atkuriamumas, apibrėžtą aplinką laikysime pagrindiniu kriterijumi, lemiančiu lyginamojo frazeologizmo išskyrimą iš kitų palyginimų. Lyginamųjų frazeologizmų leksinės sudėties, gramatinės sandaros ir apibendrintos leksinės reikšmės pastovumas bei atkuriamumas kalbos procese yra labai svarbūs kriterijai, tačiau jie priklausomi nuo pagrindinio.

Lyginamaisiais frazeologizmais laikome pastovios leksinės sudėties, gramatinės sandaros ir apibendrintos leksinės reikšmės palyginimus, kurie turi gramatiškai ir semantiškai apibrėžtą aplinką ir nėra kuriami bendravimo procese, o vartojami iš atminties kaip formulės.

§ 10. Ne visada lengva nustatyti lyginamojo frazeologizmo leksinę sudėtį, nes jis esti glaudžiai susijęs su aplinka ir savo prasme, ir gramatine sandara. Lyginamųjų frazeologizmų sudėties klausimas iki šiol gyvai diskutuojamas. Ar lyginamasis frazeologizmas yra dvinarės struktūros, ar vienanarės, t.y. ar su palyginimu glaudžiai susiję žodžiai įeina į frazeologizmo sudėtį, ar frazeologizmu laikytinas tik pats palyginimas? Sakysimė, ar frazeologizmu laikytina *lekia kaip akis išdeges*, ar *kaip akis išdeges*? Šiuo klausimu esama skirtingų požiūrių. Vieni¹⁴ kalbininkai teigia,

¹⁴ Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии. — Л., 1963, с. 148; Тихонов А. Н., Кунгуров Р. Об устойчивых сравнительных оборотах (в русском языке). — Труды Самаркандск. у-та. Новая серия. Краткие сообщения. Самарканд, [1964, № 139, с. 41–42; Сидякова Н. М. Анализ первых и вторых компонентов устойчивых сравнений типа *as* + прилагательное + *as* + существительное в современном английском языке. — Уч. зап. Вологодск. гос. пед. ин-та. Вологда, 1964, т. 28, с. 194–221. Иванникова Е. А. К вопросу об эквивалентности фразеологических единиц словосочетанию. — В кн.: Проблемы фразеологии и задачи ее изучения в высшей и средней школе. Вологда, 1967, с. 112–123. Чернышева И. И. Фразеология современного немецкого языка. — М., 1970, с. 48–59 и др.

kad lyginamieji frazeologizmai visada susideda iš dviejų elementų, yra dvinarės struktūros, kiti¹⁵ mano, kad dažniausiai tik palyginimas sudaro frazeologinį vienetą, rečiau – palyginimas kartu su kitais susijusiais žodžiais. Nėra nuoseklumo šiuo klausimu ir žodynuose. Pavyzdžiui, D. Ušakovo „Rusų kalbos aiškinamajame žodyne“¹⁶ frazeologizmais laikoma: *сидеть как на иголках*; *как зеницу ока*; *как две капли воды (похож)*; *как рыба в воде*; „Rusų kalbos žodyne“¹⁷: *быть (сидеть) как на иголках*; *беречь (хранить) как зеницу ока*; *как две капли воды*; *как рыба в воде*; „Dabartinės rusų literatūrinės kalbos žodyne“¹⁸: *как на иголках*; *как зеницу ока беречь, хранить и т.п.*; *быть, чувствовать, вести себя и т.п. как рыба в воде*; „Rusų kalbos frazeologiniame žodyne“¹⁹: *как на иголках*; *как зеницу ока*; *как две капли воды*; *как рыба в воде*. Kaip matyti, nėra vienodumo ne tik įvairiuose žodynuose, bet ir viename tame pačiame žodyne. Iš minėtų žodynų vienas principas nuosekliai išlaikytas „Rusų kalbos frazeologiniame žodyne“. Iš pavyzdžių matyti, kad šio žodyno autoriai daugeliu atvejų lyginamuoju frazeologizmu laiko tik patį palyginimą. Kai kuriuose kituose žodynuose, pvz., V. Doroševskio „Lenkų kalbos žodyne“²⁰ ir S. Skorupkos „Lenkų kalbos frazeologiniame žodyne“²¹, dvikalbiuose anglų–rusų, prancūzų–rusų ir vokiečių–rusų frazeologiniuose žodynuose²², A. Nazariano prancūzų kalbos pastovių vaizdingų palyginimų žodynyje²³ ir kt., lyginamieji frazeologizmai pateikiami kartu su savo aplinka. Taigi ir teorijoje, ir praktikoje lyginamųjų frazeologizmų leksinės sudėties klausimu nuomonės skiriasi.

Norint nustatyti ribą tarp lyginamųjų frazeologizmų ir jų aplinkos, reikia lyginamosios konstrukcijos komponentus panagrinėti funkciškai ir semantiškai, t.y. nustatyti jų gramatinę funkciją ir leksinę reikšmę. Pavyzdžiui, lyginamosiose kons-

¹⁵ Орлова А. В. Особенности синтаксического употребления неразложимых словосочетаний, обладающих [свойствами] наречия. — Уч. зап. Московск. пед. ин-та им. Ленина, 1954, т. 75, вып. 4, с. 25, 41–45. Шугурова З. А., Ройзензон Л. И. Основные вопросы изучения сравнительных устойчивых оборотов русского языка. — В кн.: Материалы конференции „Актуальные вопросы современного языкознания и лингвистическое наследие Е. Д. Поливанова“. Самарканд, 1964, т. 1, с. 104–107. Сидоренко М. И. К вопросу о границах лексического состава фразеологических единиц. — В кн.: Проблемы фразеологии (исследования и материалы). М.—Л., 1964, с. 126–130. Жуков В. П. Фразеологизм и фразеологическое окружение. — Уч. зап. Московск. областн. пед. ин-та им. Н. К. Крупской, Русский язык (вопросы русской фразеологии). М., 1966, т. 160, с. 225–244 ir kt.

¹⁶ Ушаков Д. Н. Толковый словарь русского языка. — М., 1935–1940, т. 1–4.

¹⁷ Словарь русского языка. — М., 1957–1961, т. 1–4.

¹⁸ Словарь современного русского литературного языка. — М.—Л., 1950–1965, т. 1–17.

¹⁹ Фразеологический словарь русского языка. — М., 1967.

²⁰ Doroszewski W. Słownik języka polskiego. — Warszawa, 1958–1968, т. 1–10.

²¹ Skorupka S. Słownik frazeologiczny języka polskiego. — Warszawa, 1967–1968, т. 1–2.

²² Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь. — М., 1956. Рецкер Я. И. Французско-русский фразеологический словарь. — М., 1963. Бинович Л. Э. Немецко-русский фразеологический словарь. — М., 1956.

²³ Назарян А. Образные сравнения французского языка. — М., 1965.

trukcijose *plepa kaip buza nedavirus* ir *tauškia kaip drignių apsiėdęs* veiksmažodžiai *plepa*, *tauškia* yra glaudžiai susiję su palyginimais, tačiau jie išlaiko savarankišką leksinę reikšmę ir veiksmažodinę funkciją, vadinasi, neįeina į frazeologizmo sudėtį, o tik siejami su juo. Savo ruožtu palyginimai *kaip buza nedavirus* ir *kaip drignių apsiėdęs* čia turi leksinę reikšmę „daug tuščiai (*plepa*, *tauškia*)“ ir atlieka prieveiksčio funkciją.

Konstrukcijose *girtas kaip maišas*; *pasileidęs* [*išdykęs*, *išlepęs*] *kaip ubago paršas* frazeologizmais laikytina *kaip maišas* ir *kaip ubago paršas*, nes būdvardžiai ar būdvardinės reikšmės dalyviai *girtas*, *pasileidęs*, *išdykęs*, *išlepęs* turi savarankiškas leksines reikšmes ir atlieka būdvardžio funkciją, o palyginimai atlieka prieveiksčio funkciją ir turi reikšmes „labai (*girtas*)“ ir „labai (*pasileidęs*, *išdykęs*, *išlepęs* – apie vaikus)“. Taigi čia veiksmažodžiai ir būdvardžiai ar būdvardinės reikšmės dalyviai neįeina į lyginamojo frazeologizmo leksinę sudėtį, o sudaro jo aplinką.

Dabar panagrinėkime tokias lyginamąsias konstrukcijas:

kaip į būgną (būgnais) muša „labai šneka“: *Visa parakvija kaip būgnais muša* Slnt. *Apie Vidmantą visa apylinkė kaip į būgną mušė...* Vaižg.

kaip už ausies meta „greitai valgo, ėda, geria ką“: *Jam tik duok – meta kaip už ausies* Kp. *Išmeta vakare kruopų puodą kaip už ausies* KzR. *Mano kiaulė labai greit ėda, kaip už ausies išmeta* Upt. *Vakare tėvas tą košę išmetė kaip už ausies* BsV 264. *Kas čia tokiam vyrui – kaip už ausies užmetė, ir gana* Skdt.

Šiose lyginamosiose konstrukcijose veiksmažodžiai *muša* ir *meta* neturi savarankiškos leksinės reikšmės ir gramatinės funkcijos. Tik kartu su palyginimu šie veiksmažodžiai įgyja tą reikšmę, kurią turi lyginamojoje konstrukcijoje. Taigi čia veiksmažodis įeina į lyginamojo frazeologizmo leksinę sudėtį, o visas lyginamasis frazeologizmas atlieka veiksmažodžio funkciją. Šių lyginamųjų frazeologizmų aplinką sudaro jau ne minėti veiksmažodžiai, o veiksmo subjektą (pirmuoju atveju) arba veiksmo subjektą ir objektą (antruoju atveju) žymintys daiktavardžiai ar įvardžiai.

Vadinasi, pagrindinis kriterijus, leidžiantis nustatyti lyginamojo frazeologizmo leksinę sudėtį, yra toks: žodžiai, kurie pastoviai susiję su frazeologizmu, neįeina į jo leksinę sudėtį, jeigu jie turi savarankišką leksinę reikšmę ir gramatinę funkciją. Lyginamasis frazeologizmas savo ruožtu taip pat turi tam tikrą gramatinę sandarą ir turinį, tačiau jo reikšmė ir gramatinė funkcija išryškėja tik tam tikros semantinės grupės žodžių aplinkoje. Tvirtai nusistovėjusią savarankiškos leksinės reikšmės ir gramatinės funkcijos leksinių ir gramatinių elementų visumą, kuri nuolatos siejama su frazeologizmu ir be kurios jis neturėtų savo specifinės apibendrintos reikšmės, vadiname frazeologine aplinka.

§ 11. Lyginamieji frazeologizmai gali turėti vieną arba dvi aplinkos pozicijas. Pavyzdžiui, frazeologizmai *kaip biasas* [*kipšas*, *nakabis*] *prieš žaibus* (*prieš žaibą*); *kaip drūtas*; *kaip dumblo*; *kaip troba* (*trioba*) kalboje egzistuoja tik su tam tikra vienos pozicijos aplinka. Sakysime, lyginamasis frazeologizmas *kaip biasas* [*kipšas*, *nakabis*] *prieš žaibus* (*prieš žaibą*) vartojamas sakiniuose su tokia aplinka:

Ir vypsio kaip biasas prieš žaibus LTR. *Ko čia vaipais kaip biasas prieš žaibus?! Vrd. Ans švaipos prieš mergą kaip biasas prieš žaibą* J. *Ir vaipysis kaip kipšas prieš žaibus* Vrd. *Ko vaipais kaip nakabis prieš žaibą?!* Sd.

Čia lyginamasis frazeologizmas yra siejamas tik su panašios reikšmės veiksmažodžiais: *vypso, vaiposi, šaiposi* ir pan. Vadinasi, šis frazeologizmas turi tik vieną aplinkos poziciją.

Frazeologizmas *kaip drūtas* randamas tokiuose sakiniuose: *Eina kaip drūtas* Alk. *Tos nešas nuog jo kaip drūtos* Lp. *Juodu turėję bėgti kaip drūtu ant namų* BsV 105.

Ir šiuose sakiniuose lyginamasis frazeologizmas sudaro pastovią lyginamąją konstrukciją su vienos pozicijos aplinka, kuria esti artimos reikšmės veiksmažodžiai *eina, nešasi, bėga* ir pan.

Palyginimas *kaip dumblo* užfiksuotas tokiuose sakiniuose:

Bus kviečių kaip dumblo Sdk. *Pinigų kaip dumblo* Ds. *Šiomet rugių priplovėm kai dumblo* Prng.

Čia lyginamasis frazeologizmas pastoviai susijęs su daiktavardžio, turinčio tikrai negyvų daiktų reikšmę, kilmininku. Jis nėra siejamas su daiktavardžių, turinčių gyvų būtybių ar abstrakčią reikšmę, kilmininko linksniu.

Frazeologizmą *kaip troba (trioba)* randame tokiuose sakiniuose:

Vyras kai ažuolas, boba kai trioba Jnš. *Kumelė kaip troba* Ml. *Sudėjau vežimą kaip trobą* Vrn. *Bangos kai triobos* Pgg. *Kursčiau ugnį ir kroviaus naują laužą kaip trobą, kad vėl būtų kas uždegti* Vaižg.

Šis lyginamasis frazeologizmas, kaip matome, turi pastovius ryšius su gana įvairių reikšmių daiktavardžių vardininku, t.y. vienos pozicijos aplinka. Tačiau vis dėlto frazeologizmo aplinkos daiktavardžio reikšmė yra apibrėžta, t.y. jis gali žymėti gyvas būtybes ir kai kuriuos negyvus daiktus, bet negali būti abstrakčios reikšmės.

Čia suminėjome keletą lyginamųjų frazeologizmų, kurie teturi vieną aplinkos poziciją. Tokių lietuvių kalbos lyginamųjų frazeologizmų yra daugumas.

Kai kurie lyginamieji frazeologizmai turi dviejų pozicijų aplinką. Sakysime, frazeologizmo *kaip bačka* aplinką sudaro daiktavardžio, žyminčio asmenis, gyvulius bei jų galūnes, ir būdvardžio *storas, išsipūtęs* ir pan. vardininkai. Pvz.:

Jis visas suputo, storas kaip bačka Kv. *Buvo sausas kaip ragutis, o dabar storas kaip bačka pasidarė* Dv. *Šėmikę nebegyva radau: pripampusi kaip bačka, kuo nesprogsta Žem. Teisybė – tas karves pamačius, ir mane šiurpas pakratė: galvos išsipūtusios kaip bačkos, ragų vietos raudonuoja, net baisu pamislyt* BsP III 78.

Iš pavyzdžių matyti, kad frazeologizmas *kaip bačka* pastoviai siejamas su nelyginamojo laipsnio būdvardžiais ar būdvardinės reikšmės dalyviais: *storas, išsipūtęs, pripampęs* ir pan. Tačiau šis frazeologizmas vartojamas, turint galvoje ne visus storus ar išsipūtusius daiktus, o tikrai kalbant apie žmones, gyvulius ar jų galūnes. Vadinasi, šio lyginamojo frazeologizmo yra apibrėžta ne tikrai aplinkos būdvardžio ar jį atstojančio dalyvio reikšmė, bet ir daiktavardžio, t.y. lyginimo objekto, reikšmė. Sakinyje, kaip matome, daiktavardį gali atstoti įvardis, o kartais jis iš viso esti nepasakytas, tik numanomas, arba išaiškėja plačiame kontekste. Taigi frazeologizmo *kaip bačka* aplinka yra dviejų pozicijų.

Dabar pabandysime nustatyti frazeologizmų *kaip gavėnas* ir *kaip iena* frazeologinę aplinką. Šie frazeologizmai vartojami tokiuose sakiniuose:

kaip gavėnas: Juodas kaip gavėnas Ds. *Atėjo visas išsipaišinęs, juodas kaip gavėnas* Pg.

kaip iena: Tavo kaklas juodas kaip iena Tvr.

Visų pirma krinta į akis tai, kad abu frazeologizmai siejami su būdvardžiu *juodas*, turinčiu reikšmę „murzinas, įjuodęs, paišinas ir pan.“. Tačiau frazeologizmas *kaip gavėnas* vartojamas, kalbant apie žmogų ar jo kūno dalį, o frazeologizmas *kaip iena*, – kalbant tik apie žmogaus kaklą. Šie frazeologizmai nusako ne vienodos, o skirtingos rūšies dalykų požymį. Taigi jų yra apibrėžta ne tiktai aplinkos būdvardžio, bet ir pasakyto arba numanomo daiktavardžio reikšmė. Vadinas, ir šie frazeologizmai turi dviejų pozicijų aplinką.

Dažnai dviejų pozicijų aplinką turi lyginamieji frazeologizmai, kurie su aplinka yra vienodos ar labai panašios sandaros. Pavyzdžiui, frazeologizmo *kaip šuniui bėgt* [lot] aplinką sudaro daiktavardžio, turinčio asmens reikšmę, arba jį atstojančio įvardžio naudininkas ir veiksmožodžio *kalbėt, šnekėt* ir pan. bendratis:

Jam kalbėt – kap šun[iui] bėgt Vrb. *Jam šnekėt – kap šun[iui] lot* Vlkv.

Eliminavus kurį nors šio frazeologizmo aplinkos elementą, lyginamoji konstrukcija būtų nepilna, nesuprantama.

§ 12. Lietuvių kalboje pačią produktyviausią lyginamųjų frazeologizmų grupę su dviejų pozicijų aplinka sudaro prieveiksminės funkcijos lyginamieji frazeologizmai, siejami su nelyginamojo laipsnio apibrėžtos kokybinės reikšmės būdvardžiu ar jį atstojančiu dalyviu ir apibrėžtos reikšmės daiktavardžiu, pvz., minėtas frazeologizmas *kaip bačka* „labai (storas, išsipūtęs, pripampęs – apie žmones, gyvulius ar jų galūnes)“. Tačiau dažnai kokybė nusakoma vien tiktai palyginimu, be būdvardžio, t.y. frazeologizmas vartojamas tik su vienos pozicijos daiktavardine aplinka. Pvz.:

kaip bačka: Jis visas suputo, storas kaip bačka Kv. || *Ritasi senė kap bačka* Lp.

kaip agurkas: Būsi tu pilnas kap agurkas Lp. || *Vyras – kai agurkas, pati – kai pupa* Dkk.

Taigi šie frazeologizmai gali turėti vienos ir dviejų pozicijų aplinką. Nors be aplinkos būdvardžio lyginamojo frazeologizmo funkcija ir reikšmė keičiasi, t.y. frazeologizmas savo funkcija ir reikšme atitinka būdvardį, nebe prieveiksmį, tačiau lyginamoji konstrukcija lieka pakankamai suprantama ir su vienos pozicijos daiktavardine aplinka.

Tuos aplinkos elementus, be kurių gali būti vartojamas lyginamasis frazeologizmas ir be kurio lyginamoji konstrukcija esti pakankamai aiški ir suprantama, vadinsime fakultatyvia frazeologine aplinka. Aplinkos elementus, kurie pastoviai siejami su frazeologizmu ir be kurių neįmanoma būtų jį vartoti, nes nebūtų pilna ir suprantama lyginamoji konstrukcija, vadinsime būtinąja frazeologine aplinka.

§ 13. Pagal poziciją lyginamojoje konstrukcijoje lyginamųjų frazeologizmų aplinka gali būti prepozicinė ir postpozicinė, artimoji ir tolimesnioji. Daugelio lietuvių kalbos lyginamųjų frazeologizmų aplinka esti prepozicinė, pvz.: *giriassi kaip bajoras su popieriais; tiko kaip Barbė* [Elzė] *prie Miko; žvalgosi kaip*

Baužys danguj; avižų kaip branduolo; kaklas juodas kaip iena ir kt. Postpozicinė aplinka pasitaiko žymiai rečiau. Postpozicinė paprastai esti veiksmožinės funkcijos lyginamųjų frazeologizmų objektinė aplinka, pvz., *kaip ant nago padėjo* (ką – ppr. valgi):

Še, veizėk, ir padėjo kaip ant nago torielką putros Plt. *Su didžiausiu apetitu jinai kaip ant nago padėjo savo bulkutę* I. Simon.

Tačiau ir ši aplinka gali būti prepozicinė, pvz.: *Tą dubįjį pusbliūdį bulvynės padėjo kaip ant nago* Vvr. Sakinyje ji kartais įsiterpia net į vidurį frazeologizmo, pvz.: *Kaip ant nago bliūdą padeda* Žeml.

Kai lyginamasis frazeologizmas turi dviejų pozicijų aplinką, kurios abu elementai yra prepoziciniai (postpozicinės dviejų elementų aplinkos nepastebėta), aplinkos elementą, esantį šalia lyginamojo frazeologizmo, vadinsime artimąja frazeologine aplinka, o esantį toliau – tolimesniąja frazeologine aplinka. Pvz., lyginamojoje konstrukcijoje *kaklas juodas kaip iena* artimoji frazeologizmo aplinka būtų *juodas*, o tolimesnioji – *kaklas*.

§ 14. Esame kalbėję, kad lyginamųjų frazeologizmų aplinką sudaro tik tam tikros gramatinės kategorijos ir semantikos žodžiai. Aplinkos žodžių reikšmės apibrėžtumo laipsnis paprastai esti nevienodas. Vienų frazeologizmų aplinkos žodžiai yra labai siauros, individualios reikšmės. Kitų lyginamųjų frazeologizmų aplinką sudaro platesnės, bendresnės, nors taip pat apibrėžtos, reikšmės tam tikrų kategorijų žodžiai.

Siauros, individualios reikšmės aplinką turi, sakysime, tokie frazeologizmai: *dūsauja kaip arklys prieš kelionę; pranyko, išnyko kaip kamparas be pipirų; kalbos, juoko kaip krekeno (krekenų); tamsu kaip vilko nasruose* ir daugelis kitų. Šių frazeologizmų aplinką paprastai sudaro tik vienas žodis arba jo sinonimai. Siaurą, individualią reikšmę gali turėti ir abu dviejų pozicijų aplinkos žodžiai, pvz., *kaklas juodas kaip iena*. Visada individualią aplinką turi lyginamieji frazeologizmai, kurių aplinkos reikšmė su palyginimo turiniu santykinai kaip perkeltinė reikšmė su tiesiogine, pvz., *plepa kaip buza nedavirus* „daug, niekus (plepa, t.y. tauškia)“; *mala kaip tuščios girtos* „daug, niekus (mala, t.y. šneka)“ ir kt., arba aplinka ir palyginimas turi bendrašaknių žodžių, pvz., *barška kaip barškata; burzga kaip burzguoliokas; kemša kaip kemša*, taip pat frazeologizmai, kurių aplinka ir palyginimas susiję garsiniu sąskambiu, pvz., *tiko kaip Barbė [Elzė] prie Miko; bamba kaip ubagas, čiupinėdamas apie bambą* ir kt.

Platesnės, bendresnės reikšmės aplinką turi, sakysime, tokie lyginamieji frazeologizmai: *kaip amaro* „labai daug (apie gyvas būtybes ir negyvus daiktus)“; *kaip iš balos* „labai daug (apie gyvas būtybes)“; *kaip ledo* „labai daug (apie negyvus daiktus)“. Šių frazeologizmų aplinkos žodžius sunku būtų išvardyti, nes aplinkos reikšmė čia yra plati ir gali būti nusakoma tik pačia bendrąja semantine charakteristika. Vis dėlto ir šių frazeologizmų aplinkos reikšmė yra apibrėžta, nes pirmasis jų negali būti siejamas su abstrakčios reikšmės daiktavardžio kilmininku, antrasis – su daiktavardžių, turinčių negyvų būtybių ar abstrakčią reikšmę, kilmininku, o trečiasis – su daiktavardžių, žyminčių gyvas būtybes ar turinčių abstrakčią reikšmę, kilmininko linksniu.

Lyginamųjų frazeologizmų dviejų pozicijų aplinkos žodžiai reikšmės apibrėžtumo laipsniu gali skirtis. Pavyzdžiui, frazeologizmo *kaip vaškas* „labai gėltonas (apie gyvas būtybes ir negyvas daiktus)“ artimoji aplinka *geltonas* yra individualios reikšmės, o tolimesnioji aplinka sudaro gana plačios reikšmės žodžių grupę.

§ 15. Įvairiai interpretuojamas lyginamųjų frazeologizmų santykis su priežodžiais, kuriuose esti palyginimas. Vieni tyrinėtojai priežodžius laiko frazeologizmais, kiti ne. Sakysime, A. Molotkovas²⁴ įvade į „Rusų kalbos frazeologinį žodyną“ teigia, kad priežodžiai neturi jokių idiomatiškumo požymių, vadinasi, nelaiko jų frazeologizmais. „Dabartiniame rusų literatūrinės kalbos žodyne“ priežodžiai laikomi posakiais, pasižyminčiais idiomatiškumu, reikalingais atskiros paaiškinimo, taigi laikomi frazeologizmais. Panašios nuomonės yra ir V. Felicina²⁵, kuri dėl idiomatiškumo priskiria priežodžius prie frazeologizmų. Net minėtame „Rusų kalbos frazeologiniame žodyne“, kurio autoriai priežodžių nelaiko frazeologizmais, vis dėlto yra įdėta nemaža pastovių palyginimų, kurie folkloristų paprastai vadinami priežodžiais, pvz.: *как за каменной стеной (жить)*; *как на каменную стену (надеяться)*; *как на иголках (сидеть)* ir kt. Matyt, šio žodyno autoriai tokio tipo palyginimus laiko ne priežodžiais, o frazeologizmais.

Kai kurie tyrinėtojai, sakysime A. Teiloras²⁶, greta patarlės ir priežodžio, išskiria priežodinius palyginimus kaip atskirą pastovių posakių tipą. Kalbinėje literatūroje lyginamieji frazeologizmai kartu su frazeologine aplinka kartais vadinami priežodiniais posakiais.

G. Permiakovas²⁷ į frazeologizmų ir priežodžių bei patarlių principinius skirtumus žiūri semiologiniu požiūriu. Frazeologizmais jis laiko tokius pastovius posakius (klišes, štampus), kurie reiškia vieną sąvoką, t.y. kurie esti kokio nors daikto ar sąvokos ženklas. Priežodžius ir patarles G. Permiakovas laiko ne daiktų ar sąvokų ženklais, o situacijų arba santykių tarp daiktų ženklais. Taigi, jo manymu, frazeologizmai išreiškia sąvokas, o patarlės ir priežodžiai – situacijas.

Kadangi palyginimais išreikštų priežodžių apstu lietuvių ir kitose kalbose²⁸, mums ir rūpi išsiaiškinti, ar palyginimas, įeinantis į priežodį, laikytinas frazeologizmu.

Priežodžius tyrinėja folkloristikos mokslas, lyginamuosius frazeologizmus – frazeologijos mokslas. Skirtingi mokslai, skirtingi ir jų objektai. Folkloristai tyrinėja priežodį, kuriame esti palyginimas, kaip visumą, neišskirdami vien tik tai palyginimo. Frazeologams rūpi tik pats palyginimas ir jo frazeologinė aplinka.

²⁴ Молотков А. И. Фразеологизмы русского языка и принципы их лексикографического описания. — В кн.: Фразеологический словарь русского языка. М., 1967, с. 16.

²⁵ Фелицина В. П. О пословицах и поговорках как материале для фразеологического словаря. — В кн.: Проблемы фразеологии (исследования и материалы). М.—Л., 1964, с. 200—204.

²⁶ Taylor A. The proverb. — Cambridge—Massachusetts, 1931, p. 220—223.

²⁷ Пермяков Г. Л. От поговорки до сказки (заметки по общей теории клише). — М., 1970, с. 8—50.

²⁸ Pvz., daug tokių priežodžių galima rasti „Lietuvių tautosakos“ V tome (V., 1968), lenkų smulkiosios tautosakos rinkinyje „Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich“ (Warszawa, 1969, t. 1) ir kt.

Kaip priežodis gali įeiti į patarles — stambesnius kalbinius vienetus, taip ir lyginamasis frazeologizmas gali įeiti į priežodžius. Sakysime, priežodyje *Žadas kaip žagas, o dovis kaip nagas* (Skd) lyginamaisiais frazeologizmais yra *kaip žagas* ir *kaip nagas*, o *žadas* ir *dovis* yra jų aplinkos žodžiai. Priežodyje *Verkia kaip naujais batais avėdamas* (TŽV 627) lyginamasis frazeologizmas yra *kaip naujais batais avėdamas*, o *verkia* — aplinkos žodis.

Pagaliau lyginamasis frazeologizmas gali įeiti ne tik į priežodžius, bet ir į mįsles bei kitus tradicinius posakius. Pavyzdžiui, mįslėje *Kojos baltos kaip sniegas, o galva juoda kaip anglis* (baravykas) (LTsV506/Lš) palyginimai *kaip sniegas* ir *kaip anglis* taip pat laikytini frazeologizmais, nes turi nusistovėjusią aplinką ir kitus lyginamųjų frazeologizmų požymius. Arba, pamėgdžijant kielės balsą, sakoma: *Aš kielė, mano kojos kaip piestos. Aš tą sniegą suleisiu, o ledus išspardysiu* (LTsV722/Pn). Čia palyginimas *kaip piestos* yra frazeologizmas, kuris „labai storas (apie kojas)“ reikšme vartojamas ir paprastuose sakiniuose, pvz.: *Tos bobos kojos kaip piestos* Jrb. *Ot merga — kojos kaip piesčiokai* Kps.

Taigi, mūsų manymu, netikslinga kelti klausimą, ar pastovūs posakiai, kuriuose esti palyginimas, laikytini priežodžiais, ar lyginamaisiais frazeologizmais. Palyginimo laisvas ar frazeologinis pobūdis nepriklauso nuo to, ar jis eina priežodyje, ar patarlėje, ar kurio kito žanro kūrinyje. Todėl tie palyginimai, kurie įeina į priežodžius ar kitus tradicinius posakius ir kurie turi visus frazeologizmų kategorinius požymius, laikytini lyginamaisiais frazeologizmais²⁹.

§ 16. Lietuvių kalboje šalia lyginamųjų frazeologizmų, į kuriuos, be lyginamojo jungtuko, įeina tik viena reikšminė kalbos dalis (paprastai daiktavardžio vardininkas), paraleliškai egzistuoja nemaža metaforiškos reikšmės žodžių. Pavyzdžiui, yra toks lyginamasis frazeologizmas:

kaip beždžionė „labai (maivosi, kraiposi ir pan)“: *Maigos* (maivosi) *kaip beždžionė* Vdk. *Staipos kaip beždžionė* Všk. *Kraipos kaip koki beždžionė* Vvr.

Didžiajame „Lietuvių kalbos žodyne“ prie žodžio *beždžionė*, be pagrindinės reikšmės, yra pateikta antroji perkeltinė reikšmė „kas pamėgdžioja kitus, maivosi“ ir iliustruojama sakiniu: *Iš jo tikras beždžionė* Gs.

Lietuvių kalboje, kaip ir kitose³⁰, tokiais žodžiais dažniausiai esti gyvulių ir paukščių pavadinimai, pvz.: *avis* (avelė), *avinas*, *kiaulė*, *lapė*, *meška*, *ožka*, *ožys*, *vilkas*, *višta* ir kt.

Sakysime, lyginamasis frazeologizmas *kaip avis* (avelė, avinas) egzistuoja paraleliškai su perkeltinės reikšmės žodžiais *avis*, *avelė* *avinas*:

kaip avis (avelė, avinas) 1. „visiškai, labai (kvailas)“: *Didelis kaip jautis, kvailas kaip avinas* Pšl. *Didelė kaip kumelė, è durna kaip avelė* Prng. *Kvaila kaip avis* Dkš. *Jis doklas* (kvailas) *kaip avis* Ldvn. *Didžiai mokytas ponaitis buvęs kvailas kaip avinas* A. Vien. 2. „labai (lėtas, tylus, ramus — apie žmogų)“: *Lėtas kaip avelė* Škn. *Gavo gerą žmoną, ramią kaip avelę* Jnš. *Buvo lėtas, tykus kaip avinėlis, niekur nei-*

²⁹ Panašios nuomonės yra A. Babkinas. Palyginimus, kurie įeina į priežodžius, jis siūlo pateikti frazeologizmų žodyne, taigi laiko frazeologizmais (žr.: Бабкин А. М. Лексикографическая разработка русской фразеологии. — М., — Л., 1964, с. 31).

³⁰ Чернышева И. И. Фразеология современного немецкого языка. — М., 1970, с. 51.

davo, su nieku neužsidėdavo... Žem. *Gudri kaip višta, smarki kaip avis* (iron.) PPr 345.

Žodžių *avis*, *avelė*, *avinas* perkeltinė reikšmė „negudrus, kvailokas, romus žmogus“ vartojama tokiuose sakiniuose:

Ką aš su tokia avim veiksiu Gs. Tu tikras (tikra) avelė Lp. O tu, avelė – kur tavo i[r] galva! Gs. Manai, išaiškinsi tokiam avimui Gs. Amžinas avinas – daugiau nieko rš.

Galėtume suminėti dar gana daug paralelišių atvejų, kur lyginamasis frazeologizmas ir metaforiškos reikšmės žodis panašiai apibūdina asmenį, pvz., frazeologizmas *kaip kiaulė* ir perkeltinė reikšmė *kiaulė* apie begėdį, nemandagų, nešvarų žmogų; frazeologizmas *kaip lapė* ir perkeltinė prasme *lapė* apie gudrą, suktą, pataikaujantį žmogų; *kaip ožys* ir perkeltinė reikšmė *ožys* apie užsispyrusį žmogų ir kt.

Be abejo, daugelis šių metaforiškos reikšmės žodžių yra kilę iš palyginimų. Estų filologė I. Sarv³¹ tokius metaforiškos reikšmės žodžius vadina netiesioginiais liaudies palyginimais. Jie atsiranda, kai dėl hiperboliškumo atsisakoma lyginamojo žodžio.

Be minėtų atvejų, kalboje paraleliškai egzistuoja nemaža lyginamųjų frazeologizmų su vienodos ar panašios reikšmės frazeologizmais be lyginamojo jungtuko. Pavyzdžiui:

kaip iš dūmo || iš dūmo „vieningai, sutartinai (daro, padarė ką)“: *Dainuoja kaip iš dūmo Mtl. Visi kaip iš dūmo pakilo ir išėjo Srv. Kibkim visi iš dūmo – pakelsim Srv.*

kaip (lyg) pelų maišas „nejudėdamas, sudribęs (guli, drybso, stovi ir pan.)“ || *pelų maišas* „nevikrus, sudribęs, niekam tikęs žmogus“: *Rėpso kaip pelų maišas Vžns. Drybso lyg pelų maišas Vl. Stovi kaip pelų maišas Zp. Jis tikras pelų maišas Skr.*

kaip tinginių maišas „be darbo, dykas (tūno, smurgso ir pan.)“ || *tinginių maišas* „tinginys“: *Smurgso per visą dieną kai tinginių maišas Pšš. Tai tinginių maišas! Skr.*

kaip molio Motiejus „visiškai (nejuda, nepasijudina ir pan.)“ || *molio Motiejus* „tinginys, ištižėlis, liurbis“: *Įtėkštas sėdžia kaip molio Motiejus Žr. Nepasiversti kaip molio Motiejus! Ds. Molio Motiejus – tik ant pečiaus gulėt Slk.*

kaip žemės nenešamas || žemės nenešamas „labai liūdnas, nusiminęs (eina; parejo)“: *Eina kaip žemės nenešamas Šts. Anas žemės nenešamas parejo iš teismo pralošęs Krtn.*

kaip (lyg) iš molio (molio) nudrėbtas || molio nudrėbtas „labai kresnas, stambus (apie žmogų, jo galūnes)“: *Negražus žmogus: nosis kaip iš molio nudrėbta Slm. Didelis, storas, riebus Vidmantas Šešiavilkiui rodės lyg iš molio nudrėbtas... Vaižg. Nebuvo nudrėbtas molio, bet stiprus vyras Lk.*

Etimologinį kiekvienos tokių frazeologizmų poros santykį sunku nustatyti. Kadangi jų leksinė sudėtis ir reikšmė labai artimos, mūsų manymu, jie yra atsiradę vieni iš kitų: frazeologizmai be lyginamojo jungtuko galėjo susidaryti lygina-

³¹ Сарв И. О подвидях и функциях эстонских поговорок. Автореф. канд. дис. – Тарту, 1964.

mųjų frazeologizmų pamatu arba, atvirkščiai, lyginamieji frazeologizmai – frazeologizmų be lyginamojo jungtuko pamatu. Atsitiktinis leksinių frazeologizmo komponentų sutapimas visiškai įmanomas, tačiau vienodos ar labai artimos šių frazeologizmų leksinės reikšmės rodo, kad jie etimologiškai yra labai susiję.

Reikia manyti, kad, sakysime, lyginamieji frazeologizmai *kaip (lyg) pelų maišas* ir *kaip tinginių maišas* yra antrinės kilmės, nes analogiškos darybos frazeologizmų be lyginamojo jungtuko su komponentu *maišas* yra kur kas daugiau, pvz.: *aukso maišas* „turtingas žmogus“; *barnių maišas* „kas mėgsta bartis, barnininkas“; *gandų maišas* „paskalų nešiotojas“; *gyrų (pagyrų) maišas* „pagyrūnas“; *juokų maišas* „kas mėgsta daug juoktis“; *kiauras maišas* „besotis“; *ligų maišas* „nuolat sergantis žmogus“; *šikšninis maišas* „menk. pilvas“; *žinių maišas* „kas daug žino, žinovas“ ir kt.

Ta aplinkybė, kad kalboje greta lyginamųjų frazeologizmų paraleliai egzistuoja metaforiškai žodžiai ir frazeologizmai be lyginamojo jungtuko, tik patvirtina lyginamųjų frazeologizmų pastovumą bei tradiciškumą. Antra vertus, tai rodo, kad lyginamieji frazeologizmai yra šaltinis, nuolat gausinantis kalbos leksinę sudėtį naujos semantikos žodžiais ir kad patys frazeologizmų struktūriniai tipai ilgainiui gali keistis.

ОБЩИЕ ЧЕРТЫ И КАТЕГОРИАЛЬНЫЕ ПРИЗНАКИ СРАВНИТЕЛЬНЫХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ

Резюме

Существуют различные точки зрения по вопросу о важнейших признаках фразеологизмов.

Сравнительные фразеологизмы употребляются только в окружении определенных слов. Постоянное языковое окружение этих сравнений обусловлено их лексическим значением и грамматическим оформлением. Определенное окружение вместе со сравнением образуют постоянную сравнительную конструкцию, которая является единицей языковой системы. Только через грамматически и семантически обусловленное окружение сравнительные фразеологизмы включаются в систему языка. Постоянные связи сравнительного фразеологизма с окружением обуславливают устойчивость и воспроизводимость в языке их лексического состава, грамматической структуры и обобщенного лексического значения. Поэтому критерием устойчивости и воспроизводимости сравнительных фразеологизмов автор данной статьи считает грамматически и семантически обусловленное окружение.

Так как от грамматически и семантически обусловленного окружения зависят устойчивость и воспроизводимость сравнительных фразеологизмов, определенное окружение является, по мнению автора, основным критерием, позволяющим выделить сравнительные фразеологизмы из ряда других сравнений. Устойчивость лексического состава, грамматической структуры, обобщенного лексического значения и воспроизводимость в речевом процессе как готовых целостных единиц также являются очень важными критериями, но все они зависят от основного.

После исследования важнейших критериев выделения фразеологических единиц на материале литовского языка в статье формулируется следующее определение сравнительных фразеологизмов. Сравнительные фразеологизмы – это сравнения с постоянным лексическим составом, грамматической структурой и обобщенным лексическим значением, которые имеют грамматически и семантически обусловленное окружение и которые не создаются в процессе общения, а воспроизводятся по памяти как готовые формулы.

Прочно установившуюся совокупность лексических и грамматических элементов самостоятельного лексического значения и самостоятельной грамматической функции, которая постоянно связана с фразеологизмом и без которой он лишается своего специфического обобщенного значения, называем фразеологическим окружением. Сравнительные фразеологизмы литовского языка могут иметь одну или две позиции окружения, факультативное и обязательное фразеологическое окружение. По позиции в сравнительной конструкции различается препозитивное и постпозитивное, ближнее и отдаленное окружение.

По-разному интерпретируется отношение сравнительных фразеологизмов к поговоркам, в состав которых входит сравнение. Автор статьи считает, что свободный или фразеологический характер сравнения не зависит от [того, употребляется ли оно в поговорке, или в пословице, или в произведении другого жанра. Те сравнения, которые входят в поговорки и другие традиционные высказывания и обладают всеми категориальными признаками фразеологизмов, являются сравнительными фразеологизмами.

В статье освещается отношение сравнительных фразеологизмов к отдельным словам метафорического значения, которые по своему употреблению близки к фразеологизмам